

Avrupa Ülkelerinde Borç Krizi ve Kriz Yönetim Politikaları: Türkiye'yi Ne Bekliyor?¹

Murat Birdal, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü,
e-posta: muratbirdal@gmail.com

Özlem bana biraz çetrefilli bir konu verdi. Avrupa kriziyle bağlantılandırarak Türkiye krizini okumaya çalışacağız. Kapsam oldukça geniş. Grafik kullanmak istemiyorum fazla. Korkut hocam çok güzel bir açılış yaptı. Son dönemlerde çok fazla kafama takılan bir konuydu. Türkiye ekonomisini çok fazla içerden okuma alışkanlığımız var. Bizde sadece ana akım iktisatçılarda değil muhalif iktisatçılar da öyle. Nasıl okuyoruz? Ecevit'in basiretsizliği Çiller'in iş bilmezliği, 2001'de yine Ecevit'in basiretsizliği, Ahmet Necdet Sezer'in asabiyeti. Böylece krizleri açıklayabiliyoruz. İçerdeki siyasetçilerin başarısızlığı, yanlış ekonomi yönetimi vs.

Tersinden bakarsak belki de bunların hiçbir etkisi yok da diyebiliriz. Yani Tansu Çiller hiçbir şekilde ne yapsa da değişmeyebilir. Çünkü küresel piyasalar açısından okuduğumuzda Türkiye gibi dışa bağımlı ekonomilerin kaderi çok fazla değişmiyor. Sermaye hareketlerinin yönüne bağlı olarak bizim gibi ekonomiler dalgalanıyor. Bakalım 80'lerdeki borç krizine. Etkilenen tek ülke biz miyiz? Ondan sonra yağ kuyruklarına bakalım. Çok bize özel gibi görünüyor değil mi? Diğer ülkelerde de aynı şeyleri bulabiliriz. Ecevit değil de başkası olsaydı o yağ kuyruğu olmayacak mıydı? Petrol şoku sonrasında Amerika'da faizlerin yükseltilmesi bütün ülkeleri vurmadı mı? 94'te ağır bir ekonomik kriz yaşadık Çiller döneminde; Meksika'da Çiller mi vardı? 2001'de aynı şekilde. Necdet Sezer Anayasa kitapçığını attı da gidip Arjantin'e fırlatmadı ki?

Merkez ülkelerde faizlerin yükselmesiyle birlikte sermayenin yönü değişiyor ve geçmiş dönemde, sıcak para akışlarının yüksek olduğu dönemde aldığı borçları döndürmekte zorlanıp krize sürükleniyor. Bugün yaşadığımız süreç de buna benzer. 2001 sonrasında çok ufak aralıklarla, -2006-09 arası bir aksama var- modern ekonomi döneminin en düşük faizi yaşandı. Özellikle kriz sonrası süreçte. Küresel piyasalarda faiz oranları düştü. Ve AKP hükümeti bundan olabildiğince faydalandı. Türkiye ekonomisi Cumhuriyet ortalamalarının altında olmakla birlikte bu dönemde geçmiş döneme göre çok daha parlak performans

sergiledi. Ama bu krizin geldiği öyle çok büyük bir öngörü gerektirmeyecek bir gerçektir. Ekonomi eninde sonunda faiz oranlarının yükselmesi, oradaki genişletici para politikasında frene basılmasıyla birlikte, Türkiye'nin içinden kolay kolay çıkamayacağı bir boyuta kavuşacaktı. Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları, yapılan müdahalelerin yersizliği, ekonomi yönetiminin gelişmeleri okuyamaması gibi detaylar belki ileride anlatılanları daha da renklendirecek. Ne var ki, daha basiretli davranışlardı da muhtemelen çok da bir şey değişmeyecekti. Öyle bir noktaya geldik ki pek çok muhalif iktisatçı dahi, bu sefer iyi bir program açıkladılar diyor. Nispeten iyi dediğiniz program daha şimdiden enflasyon tahmininde yüzde 25 şaşıtı. Dolayısıyla şimdi böyle bir durumla karşı karşıyayız. Peki ne gelecek bizim başımıza, bizi neler bekliyor, hükümet nasıl önlemlerle karşımıza çıkacak onu okumaya çalışalım.

Avrupa krizi örneğinden bakarsak. Kriz orada nasıl ortaya çıktı? Çok ayrışan ekonomik modellerin olduğu bir bölge euro bölgesi. Almanlar reel ücretleri 1990'dan sonra baskılıyor. Sonra Schröder döneminde emekli yasası yeniden düzenleniyor, esnek istihdam yaygınlaştırılıyor. Hem ücretler düşüyor, hem verimlilikte ciddi bir artış oluyor. Bu dönemde rekabet gücünün arttığını söyleyebiliriz Almanya'nın. Diğer taraftan euroya geçişte bu ülkelerin para birimlerinin ağırlıklı ortalaması alınıyor ve bunun sonucunda da güçlü para birimine sahip olan Almanya'nın para birimi düşük değerlendiriliyor. Buradan da bir rekabet avantajı elde ediyor. Bu süreç boyunca avantaj sağlayan başlıca ülke Almanya oluyor. Cari açık veren bir ekonomiden rekor cari fazla veren bir ekonomiye dönüşüyor. Diğer ekonomilerin genelinde tam tersi durum söz konusu. Sağladıkları avantaj ne oluyor? Özellikle çevre ekonomileri, güçlü para birimine geçmekle birlikte küresel sermaye hareketlerinden çok daha fazla nemalanma olanağı yakalıyorlar. Euroya geçişle birlikte uzun vadeli faiz oranları yüzde 5'e varan oranlarda geriliyor, hatta yüksek enflasyona sahip ülkelerde negatif faiz oranları ortaya çıkıyor. Bu da kredi talebini patlatıyor. Kimi ülkelerde tüketici kredileri ön plana çıkıyor. İspanya ve İrlanda'da diğerlerine göre çok daha belirgin olmakla birlikte hemen hepsinde bir emlak balonu var. Varlık fiyatları şişiyor ama kimilerinde tüketici kredileri ön plana çıkıyor, kimilerinde emlak ön plana çıkıyor. Yunanistan, Portekiz gibi ülkelerde tüketim harcamaları göze çarpıyor. Bu ülkelerde kamu borçlarında ciddi artış görüyoruz. Burada bir diğer önemli etken de euronun hızla değer kazanması. Fed'in faizleri düşürmesiyle birlikte aynı dönemde Avrupa Merkez Bankasının, Bundesbanktan kalma kaygılarla enflasyon önceliği taşıyarak faizlerde sıkı davranması euronun dolar karşısında değer kazanmasına neden oluyor. Parite 0.80'den 1,60'lara kadar geliyor. Bu da çevre ülkelerin rekabet gücünü yitirmesine sebep oluyor. Bu ülkeler artık üretmeyen, dışarıdan fonlanan büyük bir balona dönüşüyor.

İrlanda böyle. İspanya euro öncesinde üretimi fena olmayan, cari fazla veren bir ekonomik yapı iken giderek cari açığı büyüyor. Büyük bir emlak balonu yaşanıyor hepimizin bildiği gibi. Krizin zirvesinde inşaat sektörünün GSYH içindeki payı yüzde 10'u buluyor. Bizde yüzde 9 civarındaydı, diğer yan sektörlerin katkısıyla birlikte yüzde 30 civarında bir büyüklüğünü oluşturuyor GSYH'nin. Hemen hemen yakın seviyeler. Krizden sonra onlarda yüzde 4'lere kadar gerilemişti. Bizde de böyle bir süreç yaşanacak gibi görünüyor. Burada sıcak paraıyla beslenen ekonomik yapılardan bahsediyoruz. Bu sıcak para girişlerinin hız kesmesiyle ve sermayenin yönünü merkeze çevirmesiyle birlikte bu ülkelerdeki büyüme modeli sıkıntıya giriyor. Böylece çevre Euro ekonomilerinin ciddi borç servisi sorunları yaşadığını görüyoruz. Şunu anlamakta fayda var. Türkiye'de çok söyleniyor. Kamu borç stoku problemlili değil, GSYH'ye oranı yüzde 30 seviyelerinde. Biz bunu döndürebiliriz. Bu zaten öyle olmuyor. Her ülke Yunanistan gibi değil, İspanya örneğinde kamu borç oranı yüzde 40'lardaydı. Bir anda bankacılık sistemi çöktüğü zaman zaten oraya sizin yapmak durumunda olduğunuz kaynak transferleri bir yandan, diğer taraftan daralan ekonomi sizin kamu borç oranınızı çok sert bir şekilde 2- 2,5 katına kadar tırmandırabiliyor. Bu nedenle bugün var olan kamu borç oranı üzerinden konuşmak problemlili. Hemen hemen bütün ülkelerde bunun benzerini göreceksiniz. Krizle birlikte kamu borç oranı neredeyse ikiye katlanıyor. Sonuçta Yunanistan, Kıbrıs, İrlanda, Portekiz, İspanya gibi ülkeler krize sürükleniyor. İspanya Avrupa içerisindeki fonlardan faydalandı sadece, diğer ülkeler IMF'nin fonlarından da faydalandı. Finansal yardım aldılar. İstikrar paketleri devreye sokuldu. Fransa, İtalya gibi yardım almayan ülkeler kemer sıkma tedbirleri uyguladılar. Emek piyasasının esnekleştirilmesine dönük reformlar geçmişte Almanya'da uygulanmıştı. Diğer ülkelerin ise bu noktada geri kaldığı her raporda vurgulanmaktaydı. Sendikal yapıların güçlü olduğu, emek piyasasının esnekleşmediği ülkelerde bu kriz sermaye kesimi için büyük fırsatlar yarattı. Sermayenin Avrupa'sını yaratmak için büyük mesafe kaydedildi. Sermaye kesimi ücretlerin baskılanması, emek piyasasının esnekleştirilmesi, sosyal harcamaları kesilmesi gibi kazanımlar elde etti. Avrupa özelinde yapılan çalışmalar bir dolarlık kesintinin 1,5 dolarlık daralma yarattığını hesaplıyor. Yunan bakan Varoufakis Yunanistan üzerinde uygulanan kemer sıkma tedbirlerini daha fazla süt için hasta ineği kırbaçlamaya benzetiyordu. Sonuçta ineği öldürürsünüz diyordu. Bugün Yunanistan ekonomisinde de gördüğümüz gibi kemer sıkma tedbirlerinin faturası oldukça ağır. Genç işsizliğin yüzde 50'lere vardığı bir noktada bu ülkeler. Koca bir jenerasyonu kaybetmek gibi bir durum ortaya çıkabiliyor. İspanya örneğinde gördüğümüz gibi net göç alan çok cazip bir ekonomi istikrar tedbirleri sonucunda net göç veren gençlerin kalmak istemediği bir ülke haline dönüşüyor. Şimdi, Avrupa'daki durum bu.

Türkiye açısından baktığımızda bizim durumumuz ne kadar benziyor? Sıcak paranın hız kesmesiyle birlikte bizde de dış borcu çevirmekte sorun yaşayacağız. Bizim farkımız tabii euro gibi güçlü para birimine sahip olmamız. Bir açıdan avantaj gibi görünebilir. Yunanistan örneğinde söyleniyordu ya kendi merkez bankamız var en azından para basarsın çıkarsın. Çünkü hatırlayacaksınız krizin başlangıç sürecinde Avrupa Merkez Bankası Almanya'nın da baskılarıyla faizleri geriletmemekte diremişti. Siz ne yapabilirsiniz? Faizi düşürebilirsiniz içerdeki üreticiyi sanayiye rahatlatmak için. Yapabilir misiniz bunu? Zor yaparsınız! Burada da Türkiye'nin açmazı ortaya çıkıyor. Merkez Bankasının teorik olarak faizleri düşürebilecek olması ayrı mesele. Ama siz eğer dışa bağımlı böyle bir ekonomik modele sahipseniz, üretiminiz dışa bağımlıysa, böyle yüksek oranda dış borç stokuna sahipseniz o zaman bu hamleler sizin için söz konusu olamıyor. Burada baktığımızda Türkiye'nin yaklaşan süreçte yapabileceği hamle, daha doğrusu önerilen, yüksek faiz politikasıyla kuru tutmak... ki bu da çözüm değil. Son enflasyon rakamlarından sonra muhtemelen faizler daha da yukarı çekilecek. Hâlihazırda faizlerin ticari kredilerde yüzde 50'ye vardığını görüyoruz. Esnaf neredeyse kredi çekemiyor. KGF gibi bir uygulamanın ise tekrarlanması imkânsız. Bir kere yapıldı. Sıkıntılar bir sene ertelendi kısmen ama tekrarlanması kamunun karşılaştığı borç yükü açısından çok mümkün gözüküyor. Borcun vade yapısı ve hane halkı borcu açısından da ciddi problem var. Faizin tırmanması hızla yükselen hane halkı borç yükünün döndürülmesinde de büyük sorunlar ortaya çıkartıyor. İktidara yakın kesimler kimi zaman vurguluyor, bizde çok problemliler değil hane halkı borç oranı diyorlar. Diğer ülkeler kadar yüksek değil diyorlar. Burada da ciddi bir yanılgı var. Çünkü yurt dışında hane halkı borcunun yüzde 70'lerden 90'lara kadar mortgage kredilerinden oluşuyor. Bizde yüzde 60'a yakın bir kısmı kısa vadeli ve tüketici kredileri. Bu çok problemliler. Öbürü teminatlı. Bizimki geçinememekten kaynaklı borç. Dolayısıyla döndürmesi imkânsız. Burada iflas oranı çok daha yüksek olacak. Borcun mali yapısına baktığımızda da bunu görüyoruz. Faiz hamlesi kolay bir hamle değil. Önümüzdeki süreçte reel ücretlerin düşürülmesine gelince hükümet elini kirlletmeden bu işin içinde çıkacak gibi görünüyor. Bu kadar yüksek enflasyon olduğu ortamda reel ücretler sert bir şekilde gerileyecek. Kıdem tazminatı gibi konular tekrar masaya gelecek. İşsizlik fonundan işverenlere kaynak aktarımı gibi yine kamu kaynaklarının sermaye kesimine yönlendirileceğini göreceğiz.

Son süreçte yine kullanılacağını göreceğimiz araçlardan biri Varlık Fonu. Varlık fonu bu dönemler için yaratılmıştı. Bünyesinde topladığı kaynakları teminatlandırıp kredi arayışı gerçekleştirecektir diye düşünüyorum. Geçmişte Düyun-u Umumiye bu işleri görmüştü. Osmanlı hazinesi borçlanmakta zorlandığı zaman kaynaklar Düyun-u Umumiye'ye aktarılıyordu. Genel hazine gelirleri

üzerinden değil de bu belirli kaynaklar üzerinden tahvil çıkartıyordu. Bu varlık fonu da böyle bir yapıya evriliyor. Bunun gelecekte daha işlevsel kullanıldığını göreceğiz. Bugün için birazcık daha palyatif tedbirlerle kısa vadede elini ayağını bağlamayacak şekilde uluslararası sermayeyle iletişim koordinasyon içinde olmayı amaçlıyor hükümet. Seçime kadar bu elzem görünüyor. Daha sıkı tedbirler alınması mümkün gözüküyor ama seçimden sonra ekonominin McKinsey gibi tedbirlerle yürütülmeyeceğini göreceğiz. Önümüzdeki senenin ikinci yarısından itibaren bu konuları çok tartışıyor olacağız.

Sonnot

¹ Mülkiyeliler Birliği'nde 6 Ekim 2018'de " Türkiye'nin Krizini Anlamak" başlıklı sempozyumda yapılan sunuşun ses kaydı çözümünün gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

